

Motion till riksdagen

1986/87:L102

Allan Ekström (m)

Äktenskapsbalk m. m. (prop. 1986/87:1)

Lagverket är av central betydelse. Detta ställer särskilda krav på både form och innehåll.

Språket

Språket saknar rytm och spänst. Till en del beror detta på det urskillningslösa och störande bruket av "en" och "ett" framför obestämda substantiv: en kvinna, en man, en bodelning, en dom eller ett avtal om underhåll osv.¹ Här må hänvisas till följande uttalande av Svea hovrätt (bilagedelen s. 252):

Den nya lagstiftningstekniken leder till att äktenskapsparterna i 1 kap. 1 § äktenskapsbalken betecknas som "en man och en kvinna". Tekniken innebär normalt att ordet "en" bara skall uppfattas som obestämd artikel, men det faller genast i ögonen att de just här också kan ses som räkneord. Detta skulle innebära att bestämmelsen fastslår, att det svenska äktenskapet är monogamt. Denna som det kunde tyckas slumpmässiga följd av en — med rätta ofta kritiserad — teknik visar sig emellertid i detta fall enligt vad som sägs i specialmotiveringen vara helt avsiktlig.

Naturligtvis finns det i och för sig ingenting att invända emot att det ges uttryck åt uppfattningen att äktenskapet bör vara monogamt. Detta har emellertid i den europeiska kulturkretsen ansetts vara en självklarhet, och det framstår därför som inte bara obehövt utan som något förvånande, kanske till och med löjeväckande, om man nu fastställer detta i lag. Man bör därför enligt hovrättens mening undvika en lagtext som på angivet sätt är både dubbeltydig och truistisk.

I likhet med hovrätten finner jag det från kulturella och etiska synpunkter stötande att nu i portalparagrafen uttrycka förbud mot månggifte. Att äktenskapet i vårt land är monogamt klargörs för övrigt med tillräcklig tydlighet i 2 kap. 4 § med dess förbud mot tvegifte.

Förfarandet att ändra ordningsföljden från det invanda och traditionella begreppsparret "man och kvinna" eller "man och hustru" till "en kvinna och en man" eller "kvinnan och mannen" kan ej uppfattas annat än som uttryck för jämlikhet²skläfingrighet.³ All anledning saknas att frågå gällande ordning.

¹ Som exempel kan följande jämförelse göras (6 kap. 7 § ärvdabalken). Gällande lydelse: Vad make av sitt giftorättsgods givit styvbarn eller dess avkomling — — —. Nyspråklig formulering: Vad en make av sitt giftorättsgods har gett åt ett styvbarn eller en avkomling till styvbarn — — —.

² 1 kap. 1 § giftermålsbalken: Trolovning är sluten då man och kvinna med vittnen, ringväxling eller annorledes överenskommit att ingå äktenskap med varandra (kapitlet upphävt år 1973). 5 kap. 1 § giftermålsbalken: Man och hustru är skyldiga varandra trohet och bistånd.

I sin iver att inte beteckna make enbart med "han" — förslaget upptog ursprungligen "han eller hon" — har lagskrivaren använt ordet "denne". I 11 kap. 2 § giftermålsbalken stadgas: Vill endast en av makarna att äktenskapet skall upplösas, har han rätt till äktenskapsskillnad efter betänketid. I nyspråklig tappning uttrycks detta på följande sätt (5 kap. 2 §): Vill bara en av makarna att äktenskapet skall upplösas, har denne rätt till äktenskapsskillnad endast efter betänketid. Ordet "denne" syftar emellertid enligt vårdat språkbruk icke på subjektet i föregående sats (Wellander, Riktig svenska 1982 s. 114). "Denne" är för övrigt ej ett könsneutralt ord utan ett fullvärdigt maskulint sådant, varför lagskrivaren ändå ej uppnått vad han åsyftat. Ett annat exempel på ersättandet av "hans eller hennes" med "dennes" lämnas i 8 kap. 3 § av förslaget till äktenskapsbalk. Ytterligare exempel kan hämtas från 6 kap. (om underhåll).

Lagskrivaren har emellertid icke varit konsekvent i sitt eftersträfvade val av könsneutrala ord, i det att andra begrepp, vilka kan avse såväl man som kvinna, ersätts uteslutande med pronomenet "han". I 7 kap. 3 § ärvdabalken stadgas sålunda att bröstarvinge kan påkalla jämkning av testamente "genom att giva testamentstagaren sitt anspråk till känna eller genom att väcka talan mot honom". Även beträffande begreppet arvinge gäller samma förhållande. I 20 kap. 3 § ärvdabalken står att läsa: "Arvinge skall anges även om han är utesluten från del i kvarlåtenskapen."

Det får ankomma på utskottet att göra den översyn av språket som är erforderlig och att i övrigt vidta de åtgärder till vilka det anförda föranleder. All anledning saknas att "modernisera" språket i de fall bestämmelser överflyttas från giftermålsbalken utan att undergå någon som helst ändring i sak.

Makes arvsrätt

Det är naturligt att den efterlevande maken — oftast hustrun — får sitta kvar i orubbat bo vid den andre makens död. Strävan i propositionen att stärka den efterlevandes — änkans — rätt är därför lovvärd.

I propositionen anvisas först den rättigheten för änkan att behålla hela sitt eget giftorättsgods vid bodelningen. Bestämmelsen (12 kap. 2 §) får samma verkan som om änkans egendom vore enskild till sin karaktär. Denna nya rättsregel måste tillmätas stor betydelse i sammanhanget. Vidare skall änkan, liksom hittills, vara berättigad att erhålla så mycket av den andres egendom att hon kommer att minst äga egendom motsvarande fyra basbelopp (ca 100 000 kr.); så skall gälla även om mannen efterlämnar barn under 16 år som ej samtidigt är änkans. Utöver detta föreslås änkan få arvsrätt till mannens kvarlåtenskap även då mannen efterlämnar bröstarvinge. Att efterlevande make skall äga rätt till arv framför bröstarvinge är en sensationell nyhet i svensk rätt.

Frågan är om icke de föreslagna reglerna sammantagna går vida utöver det av departementschefen angivna syftet, att möjliggöra för änkan att "sitta i orubbat bo" (s. 82). Från en annan utgångspunkt blir frågan, om det är rimligt att barnen skall behöva vänta på att utfä sitt arv efter den döde

(rätten till farsarv) ända till dess att den efterlevande (mammans) dör. även om hon skulle gifta om sig eller inleda ett samboförhållande.

Anta att mannen efterlämnar en förmögenhet om t. ex. 200 000 kr. och att änkan har eget kapital om t. ex. 500 000 kr. plus ej obetydlig familjepension; hon uppbär tillika inkomst av eget arbete. Barnen kan i en sådan situation icke antas finna något godtagbart skäl varför de skulle behöva vänta på sitt fadersarv under en längre tid; än mer stötande skulle de anses den nya arvsregeln vara, om deras fader efterlämnat 1 000 000 kr.

Som framgår kommer den föreslagna regleringen i många fall att gå vida längre än vad som behövs för att tillgodose den efterlevande makens intresse av att kunna kvarsitta i bostad och bohag liksom att bibehålla oförändrad levnadsstandard. De rörliga tillgångar som härutöver kan finnas i boet bör därför övergå till barnen där de ofta kommer till störst praktisk nytta; barnen kan ha behov av pengar för egen familjebildning, anskaffande av bostad eller liknande. Det kan visserligen invändas att föräldrarna kommer att ha rätt att — på den andres bekostnad — tillgodose barnen genom testamente; den efterlevande tillerkänns nämligen ej något "laglottsskydd" till förmån för sin arvsrätt. Denna möjlighet kommer dock sannolikt inte att utnyttjas särskilt ofta, särskilt som ett dylikt testamente skulle gå i motsatt riktning mot vad som hittills varit fallet.

Ett sätt att lösa avvägningen mellan änkans och barnens motstående intressen är att icke införa någon arvsrätt för den efterlevande. Så bör utan vidare vara möjligt då den efterlevandes eget giftorättsgods — såsom i exemplet ovan — är av tillräcklig storlek; hon har ju rätt att behålla detta utan delning. Skulle däremot mannen men ej hon själv ha mera betydande giftorättsgods, kommer sedvanlig delning att tillföra henne hälften av mannens nettoförmögenhet. Basbelopsregeln — som i så fall kunde höjas till sex basbelopp — kan ävenledes komma att bli tillämplig till änkans fördel. Skulle mannen slutligen ha huvudsakligen enskild egenom, borde detta kunna uppfattas som liktydigt med ett testamentariskt förordnande till förmån för barnen. Till det sagda kan läggas att makarna självfallet — vid avvísande av tanken på arvsrätt — bör behålla nuvarande frihet att genom inbördes testamente gynna varandra på barnens bekostnad.

Det anförda utmynnar i ståndpunkten att förslaget om arvsrätt för den efterlevande icke bör genomföras i befintligt skick.

Sambor

Enligt vår rättstradition är äktenskapet den naturliga samlevnadsformen. Äktenskapet har också sedan årtusenden varit den grundläggande formen för familjebildning. Denna för mig självklara värdering kommer dessutom till uttryck i Europakonventionen (artiklarna 8 och 12) där den familjebildning som sker i äktenskapets form getts en framskjuten plats. Det är från etisk och nationell synpunkt angeläget att lagstiftaren håller fast vid grundåskådningen att äktenskapet är den form för familjesamlevnad som samhället anvisar och för vilken ett normsystem tillhandahålls. Vill de som önskar leva tillsammans undvika äktenskapets särskilda rättsverkningar, får de självfallet göra det. Men de har då medvetet ställt sig utanför den

reglering av samlevnaden och av övriga därav betingade förhållanden som ingående av äktenskap ger upphov till.

Mot. 1986/87
L102

Någon lag om sambors gemensamma förhållanden ("äktenskap av andra klass") bör följaktligen icke stiftas.

I dag råder visserligen den ordningen att gifta och icke-gifta sammanboende (Sambor) i stor utsträckning behandlas lika. Så är fallet främst inom social- och skatterätten. Än så länge förutsätter dock likabehandlingen som regel att parterna har barn tillsammans. Det är naturligen då lättast att avgöra, att samboendet är "äktenskapsliknande". Full likställdhet råder emellertid ej ens om parterna har barn med varandra, ett förhållande varpå villkoren för erhållande av änkepension enligt ATP-systemet får utgöra bevis.

Om de samboende saknar barn, sker jämställandet med gifta i betydligt mindre omfattning. De jämställs sålunda ej enligt skattelagarna. De kan vidare till skillnad från gifta uppbära full folkpension. Full jämställdhet råder däremot enligt reglerna om bostadsbidrag.

I fråga om det inbördes förhållandet mellan sambor har utgångspunkten varit den motsatta, nämligen att de icke skall rättsligen behandlas som gifta.

Rättsläget är som framgår svåröverskådligt och oenhetligt. Till det anförda kommer den rent juridisk-tekniska svårighet som ligger i att avgöra när ett äktenskapsliknande samboende uppstår (lagrådet s. 371 — 372). Parterna själva kan för övrigt ha olika uppfattning om karaktären av samlevnaden. Från utomståendes sida föreligger det ofta fullt legitimt behov av att få klarlagt huruvida samboendet uppfyller lagens krav. Enligt vad som framgått kan de samboende nämligen många gånger vara betjänta av att uppträda med ett Janus-ansikte utåt, beroende på om det skulle medföra ekonomiska fördelar att vara sambor eller ej. Att döljande av samboförhållande kan vara fördelaktigt är t. ex. fallet för uppnående av högre bostadsbidrag eller av lägre daghemsavgift. Frågor från myndigheters sida i detta syfte kan då å andra sidan — vilket skett — uppfattas som kränkning av den personliga integriteten.

Enligt propositionen skapas regler för sambor — med vilket begrepp förstås samboende av "en³ ogift kvinna och en ogift man" — endast i den omfattning som "från praktisk synpunkt framstår som oundgängligt" (s. 99). Lagen tar därför sikte allenast på gemensam bostad och bohag, vartill kommer ett begränsat efterlevandeskydd om två basbelopp. Ej ens inom detta område är skyddet för den "svagare" emellertid fullständigt (16 §). Att märka är även att som samboförhållande räknas icke samlevnad där endera parten är gift med någon annan. För många sambor är lagen därför otillräcklig och bräcklig, något som departementschefen är fullt medveten om. Han riktar t. o. m. den uppmaningen till berörda parter att "själva genom inbördes avtal, testamente och försäkringar skapa ett ömsesidigt skydd, om de väljer att stå utanför det av samhället reglerade äktenskapssystemet" (s. 99).

³ Det framgår ej av propositionen huruvida ordet "en" här har karaktär av obestämd artikel eller räkneord.

Det torde emellertid vara ogörligt att genom avtal sig emellan åstadkomma de lösningar på en rad olika rättsliga frågor som äktenskapet tillhandahåller, direkt eller indirekt. Det må räcka att här peka på sådana frågor som änkepension, arv, delning av förmögenhetstillväxt i allmänhet och rätt till underhåll efter separation.

Slutsatsen kan sålunda från rent rättsliga synpunkter icke bli annan än den att fritt samboende egentligen endast medför nackdelar.

Den föreslagna lagen måste slutligen bygga på det antagandet att de framlagda reglerna är till fördel för de samboende. Det torde emellertid finnas många sambor som vill undvika all ekonomisk gemenskap. För deras del måste det vara principiellt oriktigt att delning av värdet av bostad och bohag skall ske, om parterna icke träffat skriftligt avtal om annat. Underlåtenhet att ingå sådant avtal kan nämligen vid samboförhållandets upplösning föranleda krav från den ekonomiskt svagare parten på att erhålla del av den andres egendom, vilket kan te sig orimligt för den andre. Det samboende men ogifta paret måste med andra ord skriftligen avtala sig *utur* — och inte in under — lagen. En anledning till att något avtal ej ingåtts kan naturligtvis ha varit uppfattningen att samlevnaden inte varit av den mera allvarliga eller beständiga karaktär som förknippas med "äktenskapsliknande förhållanden".

Sammanfattningsvis talar även rättsliga skäl med styrka mot den föreslagna lagen rörande sambor. Propositionen bör således avslås i denna del.

En följd av denna ståndpunkt är att rättsfiguren sambo icke heller kan påräkna rättsligt erkännande i ärvdabalken på sätt föreslagits i olika stadganden där, t. ex. i 18 kap. 1 § rörande dödsbodelägarskap. Det får ankomma på utskottet att rensa ut samboinstitutet ur berörda lagrum (t. ex. 3:7, 18:1, 20:4 och 6 samt 23:1 ÄB).

Avtal mellan makar

Propositionen inskränker avtalsfriheten mellan makar genom att fränkänna avtal om *enskild* egendom rättsverkan i vissa situationer. Förslaget att låta övertaganderätt och rådighetsinskränkningar avseende gemensam bostad och gemensamt bohag gälla, oavsett vad makarna kan ha avtalat om egendomen och om dess behandling vid en framtida bodelning, innebär — som JK framhållit (bilagedelen s. 193) — ett radikalt ingrepp i avtalsfriheten. De sociala skäl som anförts för förslaget har i varje fall i dag icke tillnärmelsevis den tyngd att lagstiftaren bör hindra makar från att, i enlighet med principen om avtalsfrihet för självständiga individer, komma överens om fullständig egendomsskillnad i äktenskapet.

Den tvingande inskränkning i makes rätt att förfoga över sin enskilda egendom som är inskriven i dels 7 kap. 5 §, dels 11 kap. 8 § äktenskapsbalken bör därför utgå ur förslaget. Nuvarande regler om makars gemensamma bostad bör vid angivna förhållanden bestå, låt vara att dessa omfattar bostad som är enskild egendom i vad avser hyres- eller bostadsrätt.

Propositionen avskaffar nuvarande vittneskrav vid äktenskapsförord, bodelning och arvsifte. Juridiska fakultetsnämnden vid Uppsala universitet uttalar tveksamhet på denna punkt. Enligt nämnden är betänkligheterna mot att upphäva kravet på bevitning särskilt stora i fråga om äktenskapsförord. Denna rättshandling kommer nämligen ofta att tillämpas först lång tid efter dess tillblivelse. Likheten med testamente blir därmed så mycket mer påtaglig som dessa båda handlingar ofta upprättas samtidigt.

Ytterligare talar till förmån för bibehållande av gällande rätt att medverkan av vittnen skapar en viss högtidlighet kring rättshandlingen (solennitetsvittnen) och därigenom motverkar förhastande eller påverkan av den andra parten. Det vore därför olyckligt att avskaffa denna skyddsregel till förmån för en kanske obetänksam part.

Kravet på bevitning bör därför fortfarande gälla. Föreskrift härom bör införas i äktenskapsbalken varjämte föreslagen ändring av 23 kap. 4 § ärvdabalken bör utgå.

Hemställan

Med hänvisning till det anförda hemställer jag

1. att riksdagen antar 7 kap. 5 § och 11 kap. 8 § förslaget till äktenskapsbalk med den ändring som förordas i motionen,
2. att riksdagen beslutar att i äktenskapsbalken införa krav på bevitning av äktenskapsförord och bodelningshandling samt avslår 23 kap. 4 § förslaget till lag om ändring i ärvdabalken,
3. att riksdagen antar 3 kap. 1 § förslaget till lag om ändring i ärvdabalken med den ändring som förordas i motionen,
4. att riksdagen antar förslaget till äktenskapsbalk i övrigt med de språkliga förändringar som förordas i motionen,
5. att riksdagen avslår förslaget till lag om sambors gemensamma hem.

Stockholm den 6 november 1986

Allan Ekström (m)

